

A megírt és a megélt kereszténység földje...
Bíró László püspök egyiptomi mozaikja

<http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.03.31/0701.html>

*

Az egyiptomi koptok

Szent Márk követői

Kopt szerzetes magyarázza a kereszt szimbolikáját

A közelmúltban II. János Pál pápa Egyiptomba zarándokolt. Az ott élő keresztények hazájukat a Szentföld részének tekintik, mivel a Szent Család – hagyományaik szerint – mintegy három és fél évet töltött a Nílus menti országban. (A mozlímok szerint hét évig éltek ott.) Délen eljutottak csaknem Asyutig, északon pedig megfordultak a Wâdi Natrunban, a Deltavidék számos településén és a mai Ó-Kairóban is. A koptok neve a görög aigüptosz (egyiptomi) szóból származik, melyet az arabok giptre torzítottak, s innen került az európai nyelvekbe immáron koptként. Az arab hódítás előtt a lakosság túlnyomó többségét alkották. Mára a számarányuk 12–15 százalékra csökkent, 8–10 millióan élnek Egyiptomban.

A kereszténység első szószólója az egykori fáraók földjén Szent Márk evangélista volt, akit Alexandria első püspökeként tartanak számon. Sokáig Péter mellett tevékenykedett, megírva eközben evangéliumát. Az apokrif hagyomány szerint ezután mestere utasítására előbb Aquileába, majd Alexandriába utazott, hogy megszervezze Észak-Afrika első keresztény gyűlekezetét. Ekkoriban Palesztinán kívül ott élt a legnagyobb zsidó közösség. Az új hit eleinte főleg közöttük terjedt.

A kopt „pápa” személyi titkára

Szent a kosárban

A legenda szerint az első megtért egy foltozóvarga volt, aki Márk saruját javítva megsérült. Az evangélista meggyógyította, majd a kereszténnyé vált „cipészt” helyettesévé tette. Márkot egy húsvéti mise közben a pogányok elragadták, és röviddel később megölték. A vértanú holttestét Egyiptom legszentebb ereklyéjeként tartották számon a keresztények. Nem akármilyen merészségre és pimaszságra vall tehát, hogy 828-ban két vakmerő velencei tengerész, lefizetve néhány papot, egy kosárba rejtve kicsempészte az országból a szent földi maradványait. Az amúgy igen éber muzulmán hatóságokat jó pár kiló sertéshússal riasztották vissza a nem kívánt kíváncsiszkodástól. A húsdarabokat a gyolcsba csavart tetemre helyezték. E kalandot követően lett Szent Márk Velence védőszentje.

Az új eszméknek mind több követője akadt az őslakosok között is. Egyiptom a Római Birodalom éléstára volt. A lakosságot súlyos adókkal terhelték, az elkeseredettség és a hódítókkal szembeni tehetetlen gyűlölet nyitottabbá tette az embereket az új eszmékre. Mivel a régi istenek már nem nyújtottak elegendő vigaszt, a megfelelő helyen és időben fellépő kereszténység más – részben hasonló, de később visszaszoruló – eszmékkel (például a Mithras-kultusszal) együtt viszonylag gyorsan népszerűvé vált. Ezt bizonyítja a Rylands-papirusz is, amelyet a közép-egyiptomi Bahnasa település mellett találtak. Az irat a II. század közepén keletkezett, és János görög nyelvű evangéliumát tartalmazza, bizonyítva, hogy a keresztény irodalom már ilyen korai időszakban is elterjedt. A kereszténység térhódítását az is segítette, hogy az ősi hiedelemvilág számos eleme az új vallásban is nagy hangsúlyt kapott. A régi egyiptomiak túlvilághitének számos momentuma fellelhető a kereszténységben is, például a lélek halhatatlansága, amely – bár nem azonos módon – mind a két vallás eszmei alappillére. Mária és a gyermek Jézus szintén fellelhető az óegyiptomi ábrázolásokban Ízisz és Hórusz alakjában. A koptok által használt keresztábrázolások előképe pedig talán az ankh (az életszimbólum) lehet. A kopt kereszt jelével ma is naponta találkozhatunk. Sok kopt a csuklójára tetováltatja, bizonyítván elhivatottságát, és egyben megkülönböztetvén magát a muzulmán többségtől. Az egyistenhit sem volt ismeretlen Egyiptom földjén. Sőt, sokan úgy tartják, hogy ott született meg. Ehnaton (Kr. e. XIV. század), a XVIII. dinasztia uralkodója a több istent is megtűrő Amon-kultusszal szemben bevezette Atonnak, a mindent megvilágító és éltető napkorongnak a kizárólagos tiszteletét. A fáraó halálával azonban az új hit eltűnt. Visszatértek a régi istenek, ám sok kutató úgy tartja, hogy e hit a zsidók ez idő tájt formálódó monoteizmusára és így közvetve a kereszténységre is hatott. A kereszténység terjedését sem a hivatalos üldözések, sem a helyi pogromok nem tudták megállítani.

Eretnékek és remeték

Pantaenus keresztény tudós 180 táján megalapította a Didaskaleiont, amely később az egyik legjelesebb bibliafordító és -magyarázó iskolává nőtte ki magát. Az elkövetkezendő századokban a formálódó keresztény dogmatizmus egyik élharcosa lett. Értelmezéseit a

mindenkori pápák is figyelemmel kísérték. Ebben az időszakban számos, később eretneknek bélyegzett irányzat indult virágzásnak. Az arianizmust – amely azt hirdette, hogy a Fiú nem egylényegű az Atyával – Egyiptomban is sokan elítélték, sőt, az ellene folytatott harc vezéralakja az alexandriai püspök, Athanasius volt. Remete Szent Antal is fellépett a IV. században a tévtanok ellen, mielőtt végleg visszavonult volna a Vörös-tenger menti Pispir-hegységbe. Ma is őt tartják a remetemozgalom legnagyobb hatású képviselőjének. Az őt követő anakhoréták voltak a később kibontakozó szerzetesmozgalom előfutárai. Szent Pakhomiosz megszerkesztette az első cönobita szerzetesi regulát, amely két évszázaddal később Szent Benedek számára alapul szolgált a nyugati szerzetesi élet szabályainak megszerkesztéséhez. Antal levelei és Pakhomiosz szabályzata a legősibb kopt nyelvemlékek közé tartozik.

A másik jelentős eretnek irányzatnak a konstantinápolyi pátriárka, Nestorius volt a szószólója. Ő tagadta Szűz Mária „Isten-szülő” voltát. I. Celestius pápa, jórészt az egyiptomi szerzetességre támaszkodva, eretneknek bélyegezte és a felső-egyiptomi Kharga-oázisba száműzte a „tévelygő” egyházatyát. Addig az alexandriai egyházi vezetők a kereszténység fő ideológiai irányvonalának biztos támaszai voltak. Az első nagy egyházszakadás árnyéka azonban már kezdett rávetülni a birodalom keleti részeire. A terület 395-től az „új Róma”, Konstantinápoly fennhatósága alá került. Egyiptom és az új központ között mind politikailag, mind a dogmatika terén egyre több ellentét feszült. A szakadás nem sokáig váratott magára: Dioszkurosz alexandriai pátriárka elfogadta a monofizitizmust (a monosz = egy, phüszisz = természet görög szóösszetétel alapján). Ez lényegében Jézus Krisztus isteni természetét hangsúlyozta, és megkérdőjelezte emberi mivoltát. Ezzel szemben a 451-ben összehívott khalkedoni zsinat kimondta: „Jézus velünk egylényegű embersége szerint, mindenben hasonló hozzánk, a bűnt kivéve”, tehát „tökéletes istenségében és tökéletes emberségében”. A zsinat határozatai ellenére a 470-es évekre már a keresztények csaknem negyede monofizita volt. (Az etióp, az örmény, a szír jakobita és az indiai malabár egyház is szentségi közösségben van a kopt ortodoxiával.)

A monofiziták és a diofiziták másfél évezredes ellentéte részlegesen feloldódott, amikor 1973-ban VI. Pál pápa tisztázta a kopt pátriárkával, III. Shenudával a monofizitizmusból fakadó legfőbb ideológiai félreértést. Ma már a nyugati egyházi vezetők csakúgy, mint a görögkeleti ortodoxok, általában elfogadják a koptok krisztológiai álláspontját: eszerint Dioszkurosz sem tagadta Krisztus valódi ember voltát, csupán hangsúlyozni szerette volna Isten és az ember Krisztusban megvalósuló, harmonikus egységét. Természetesen számos vitás kérdés maradt függőben, amelyre a mostani pápai látogatás sem talált megoldást.

Az elnyomott Egyiptom az V. század második felétől nemcsak politikailag, hanem ideológiailag is elhatárolódott Bizánctól. A 639-ben Palesztina felől bevonuló arabokat – csakúgy, mint húsz évvel korábban a perzsákat – felszabadítóként üdvözölte az ország lakosságának nagy része. Csupán a görög érzelmű Alexandria állt ellen több mint egy éven át.

Bonyolult jelképrendszer

Az arab hódítást követően a görög nyelv szinte teljesen kiszorult még a liturgiából is – a vallási énekek rövid refrénjei azonban gyakran ma is görögül hangzanak fel –, és helyét a kopt vette

át. Ez jelentette az ősi egyiptomi nyelv továbbélését. Legalább féltucatnyi nyelvjárását beszélték, ebből a bohairi vált az egyház nyelvévé. 997-ben azonban betiltották, s helyét fokozatosan az arab vette át. Az ország nagy részén a XII. századra holt nyelvvé vált, ám Felső-Egyiptom egyes területein egészen a középkor végéig fennmaradt. A kopt nyelv nagy érdeme, hogy ablakot nyitott a fáraókori szövegekre, nélküle ezek értelmezése szinte lehetetlen volna. A kopt írás elsősorban a görög ábécére épül, de kiegészült hét óegyiptomi demotikus írásjellel is.

A kopt művészet legjellegzetesebb alkotásai a IV. és a VII. század között születtek. Ezután az arab dominancia fokozatos erősödése miatt súlypontja délebbre, illetve Szudán északi területére tolódott. Az új központ Farasz lett. E művészet virágzása a XIII. századig tartott. Szudánban ma is mintegy százezer kopt él, püspökségük Khartumban van.

A kopt művészetekre jellemző, hogy az óegyiptomi hagyományok hellenisztikus, bizánci, sőt szír, perzsa és arab elemekkel is ötvöződve krisztianizálódtak, sajátos stílust hozva létre. Domborműveik, fafaragványaik, falfestményeik, textíliák stilizáltak, síkszerűek, s általában erősen kiütözik misztikus felfogásuk, valamint bonyolult, idegenek számára szinte átláthatatlan szimbolikájuk. Templomaik többnyire háromapszisúak, sajátos kopt kupolával. A sivatagi kolostorokat vastag, erődszerű falakkal övezték, ezzel próbáltak védekezni a beduin rablók támadásaival szemben. A magas falakat nem csupán a haramiák ellen emelték. A hódító mozlímok vallási toleranciája nem tartott soká. A keresztényekre kivetett fejadók és egyéb terhek mind súlyosabbá váltak. A VIII–IX. században egymást érték a kisebb-nagyobb lázadások, amelyeket az arabok rendre levertek. A tömeges áttérés – ami együtt járt a terhek csökkenésével – és a felkeléseket követő népiirtások miatt ebben az időszakban váltak a koptok saját hazájukban kisebbséggé. A keresztényeket sújtó törvények részben napjainkig fennmaradtak.

A gyarmati elnyomás alól felszabaduló Egyiptomot is sokszor kritizálták a kisebbségvédelemmel foglalkozó szervezetek. Míg az arab hódítást követő időszakban a keresztények nem katonáskodhattak (a kiképzetlen tömeget könnyebb volt kordában tartani), addig a modern kori egyiptomi hadseregbe állítólag számarányukat meghaladó mértékben hívtak be kopt fiatalokat, ám az előléptetések elbírálásakor hátrányt szenvedtek. A mindenkori egyiptomi kormányokban is rendszeresen alul voltak és vannak reprezentálva. A katonai és rendőrszolgák sem látják szívesen a keresztényeket, és ez a tendencia, ha nem is olyan drasztikusan, mint az előbbiek esetében, a többi állami egyetemen is érvényesül. Ám a legfőbb problémát az iszlám szélsőségesek okozzák. A fundamentalista terroristák fő célpontjai (a turistákon és az államapparátus tagjain kívül) ugyanis éppen a koptok. Azt a tényt, hogy a szélsőséges mozgalmak Közép-Egyiptomban a legerősebbek, azzal magyarázzák, hogy ott a legnagyobb a keresztények számaránya. Az egyiptomi vezetés egyforma eréllyel lépett fel a muzulmán és a kopt szélsőségesekkel szemben, ez azonban időnként ürügyül szolgált indokolatlan retorziókra is. 1981-ben III. Shenudát is megfosztották tisztségétől, és csaknem négy évre egy sivatagi kolostorba száműzték. Mára az állam és a kopt egyház kapcsolata némileg normalizálódott.

A koptok régóta az egykori hódítók nyelvét beszélik. Identitásuk megőrzésének egyetlen lehetősége vallásuk ápolása, ami egyben kultúrájuk fennmaradásának is záloga. A kopt papság szerepe túlmutat a hitélet irányításán. Az egyház számos iskolát tart fenn, népszerű újságokat szerkeszt, és különböző programokat kínál a híveknek. Az egykor elhagyatott sivatagi kolostorok mára benépesültek. A városokból tömött zárandokbuszok indulnak a környékbeli klastromok felé. A nagy szakállú kopt ortodox atyák véleményét nem csupán vallási

kérdésekben kéri ki, hanem a mindennapi élet apró-cseprő ügyeiben is. Tekintélyük az egyetemet végzett kopt értelmiség körében is megkérdőjelezhetetlen.

A koptok méltán tarthatják magukat az óegyiptomiak leszármazottainak, mivel ők nem keveredhettek a muzulmánokkal. Még ma is csak akkor választhatnak moslim házastársat, ha elhagyják hitüket.

Fekete István

<http://www.sulinet.hu/eletestudomany/archiv/2000/0020/szent-mark/szent-mark.html>